

Tolgahan Akdan

1985 yılında Iğdır'da doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimlerini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yine aynı bölümde doktora çalışmalarına devam eden Akdan, 2011 yılından beri araştırma görevlisi olarak da çalışmaktadır.

SOĞUK SAVAŞ VE
TÜRKİYE'NİN
BATI'YA YÖNELİŞİ
Sistemik Bir Bakış

Tolgahan Akdan

Yordam Kitap: 361 • Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi
Tolgahan Akdan • ISBN 978-605-172-371-6 • *Düzeltilme*: Didem Gerçek
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Şubat 2020
© Tolgahan Akdan, 2020; © Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Çağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri** (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna / Bahçelievler - İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

SOĞUK SAVAŞ VE
TÜRKiYE'NİN
BATI'YA YÖNELİŞİ
Sistemik Bir Bakış

*Sevgili Annem,
Şengül Suna'nın aziz hatırasına
şükran ve özlemle*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
ÖNSÖZ	13
Giriş	17
BİRİNCİ BÖLÜM	
SOĞUK SAVAŞ YAZINININ TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	31
1.1. Soğuk Savaş'ın Kökenleri Üzerine Ana Akım Yaklaşımlar ...	33
1.2. Soğuk Savaş Üzerine Radikal Yaklaşımlar	71
İKİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE SOĞUK SAVAŞ YAZINININ	
TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	89
2.1. Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki	
Çatışmanın Kaynakları ve Ana Akım Yaklaşımlar	97
2.2. Türkiye'nin Batı ile Olan İlişkinin Niteliği ve	
Radikal Yaklaşımlar	158
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SOĞUK SAVAŞ VE TÜRKİYE'NİN BATI'YA YÖNELİŞİ	231
3.1. Bolşevik Devrimi ve Sistemler Arası Mücadele	235
3.2. Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi ve	
Sonrası Dönemde İzlediği Stratejiler	241
3.3. Türkiye'nin Batı'ya Yönelişinin Karakteri	267
SONUÇ	286
KAYNAKÇA	289

TEŞEKKÜR

Bu kitabın hazırlanma sürecinin her aşamasında kıymetli zamanını ayırıp bütün sorularımı ilgiyle ve büyük bir sabırla dinleyen, ne zaman gerekiyseye yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Türkeş'e ne kadar teşekkür etsem az olacaktır. Bu kitap 2014 yılında hazırladığım ve danışmanlığını Türkeş'in yaptığı yüksek lisans tezimin yeniden yazılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kitabın taslağının tamamını okuyarak çok kıymetli yorum ve tavsiyelerde bulunan hocamın, metnin son halini almasında çok önemli katkıları vardır. Kitaba bir de önsöz yazma nezaketini gösterdiği için sayın hocama ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

Bu kitabın ilk taslağının giriş bölümünü okuyarak çok değerli yorumlarını benimle paylaşan ve basılması için beni cesaretlendiren sayın Prof. Dr. Oktar Türel'e teşekkürü bir borç bilir, içten saygılarımı sunarım. Bu çalışmanın kitaplaştırılması için olumlu görüşü ve değerli yorumları için sayın Prof. Dr. Cem Eroğul'a çok teşekkür ederim. Bu kitabın taslağının tamamını okuyarak önemli düzeltme ve önerilerde bulunan sayın Semih Gökatalay ve dil bilgisi kontrolünü yaparak bozuk cümlelerimi sabır ve emekle düzelten sayın Nuri Üngör'e de çok teşekkür ederim. Bu kitabın bütün olumluluklarında yukarıda adı geçen kişilerin katkı ve yardımlarının payı hayli

fazladır; ancak bütün eksikliklerin, hataların ve yetersizliklerin sorumluluğu bana aittir.

Yeniden yazım süreci öngörümün çok ötesinde uzamasına rağmen, bu süreçte bana gösterdiği anlayış ve sağladığı yayın imkânı için Yordam Kitap yöneticisi sayın Hayri Erdoğan'a da çok teşekkür ederim.

Bu kitabı daha çocukken kaybettiğim annem Şengül Suna'nın aziz hatırasına ithaf ediyorum. Kitabın yazım sürecinde eşimle birlikte annemin adını verdiğimiz bir kızımız dünyaya geldi. Bu nedenle de tarifsiz bir mutluluk içerisindeyim. Hem küçük Suna'mıza hem de abisi Ali'mize ayırmam gereken zamandan çalarak bu kitap için harcadığım zamanı umarım en kısa sürede telafi edebilirim. Ve tabii ki bu kitabı olanaklı kılan imkânları fedakârca bana sağladığı için yol arkadaşım, canım eşim, Reyhan Betül Akdan'a sevgi ve minnetlerimi sunuyorum.

Ankara, Ekim 2019

ÖNSÖZ

Sosyal bilimcilerin üzerinde en çok konuştuğu ancak tanımı, kapsamı ve etkisi bakımından en az uzlaştığı konulardan birinin Soğuk Savaş olduğunu belirtmek abartı olmaz. Bunun temel nedeni, Soğuk Savaş teriminin muğlaklığı ya da epistemolojisindeki kimi sapma ve saptırmalar değildir. Aslında sorun bununla sınırlı değildir. Esas meselenin, Soğuk Savaş'ın ontolojisinde bulunan karşıtlık ilişkisinin doğru bağlam içine yerleştirilmemesinden kaynaklandığını belirtmekte fayda vardır.

Soğuk Savaş sosyal bilimcilerin diline pelesenk olmuş bir kavramdır. Bazı sosyal bilimciler güncel olan bir çatışmayı, gerginliği “yeni soğuk savaş” olarak adlandırma eğilimindedir. Bu durum, doğru bağlama yerleştirme konusunda ciddi sorunların olduğunu göstermektedir. Benzer bir vahamet, o dönem bittiği halde, sonrası dönemin yeterince iyi kavramsallaştırılamaması nedeniyle “Soğuk Savaş Sonrası” dönem olarak anılmasında da yatmaktadır. Bu, bütün sosyal bilimcilerin sorunudur. Çözümü mümkündür; emek harcamak yetmez; birikim, kavrama ve öngörü yeteneğinin gelişkinliği önemlidir elbette; ancak en önemlisi bu sorunsalı doğru bağlam içine yerleştirmektir. Uzak olmayan gelecekte sosyal bilimcilerin bu sorunu açacağı umuyorum.

Geleceğin sosyal bilimcilerinin bugünlerde çokça ihtiyaç duyduğu Soğuk Savaş yazını, Tolgahan Akdan'ın kitabının en önemli noktasıdır. Yöntemsel olarak, bir sorunsalın tanımlanmasında oldukça önemli bir yeri bulunan yazın taraması, Akdan'ın bu çalışmasının en güçlü yanı olduğu kanısındayım.

Akdan, Soğuk Savaş konusunda oluşan yazını azami ölçüde taramakla kalmayıp, ortaya çıkan yazını anlamlı ve tutarlı sınıflandırmaya tabi tutarak okuyucunun dikkatine sunmaktadır.

Kitap üç bölümden oluşuyor. Giriş'te tanımladığı sorunsal, diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş konusunun yeniden tartışılması, oldukça anlamlı bir girişimdir. Giriş'te ortaya koyduğu sorun-salları Birinci, İkinci ve Üçüncü Bölümlerde ayrıntılı bir şekilde irdelemektedir.

Akdan, Birinci Bölüm'de Soğuk Savaş yazınının tarihsel bir değerlendirmesini yapıyor. "Soğuk Savaş'ın kökenleri", "Sovyet tehdidi" tanımlaması, algısı ve karşıtlık ilişkisinin kapitalist sistemi nasıl beslediği, ABD yönetimlerinin ürettiği politikalar üzerine yapılan tartışmalar ve bu tartışmaların farklı yaklaşımlarda kendini nasıl ürettiğini ve yansıdığını şu sınıflama altında yapıyor: geleneksel, revizyonist, post-revizyonist ve radikal yaklaşımlar. Bu kitapta sözü edilen yaklaşımların Soğuk Savaş'ı nasıl yorumladıkları, nasıl kavramsallaştırdıkları derinlemesine irdelemekte, okuyucunun dikkatine sunulmaktadır.

Soğuk Savaş'ın ABD ile Sovyetler Birliği arasında somutlaşan, fakat esasında bu iki devletin ötesine geçen iki farklı sistemi, kapitalizm ve sosyalizmi temsil eden güçler tarafından icra edilen, askerî alandaki rekabetle sınırlı olmayan, ekonomik, ideolojik, politik ve kültürel her türlü aracın işe koşulduğu sistemler arası bir mücadele olduğunu öne sürmektedir. Akdan bu konuda ortaya çıkan yazının küresel düzlemde gerçekleşen mücadele ile ilişkisini masaya yatırmak üzere tarihselliğini gözler önüne seriyor. Soğuk Savaş nedir? Kim, nasıl tanımlandı? Amaç-neden ilişkisi nasıl kurgulandı? Neden-sonuç ilişkisi bunları doğruluyor mu? Bütün bunların bağlamı ne? Bu tür sorular kitabın bütününde ayrıntısıyla ele alınmaktadır.

Akdan İkinci Bölüm'de Türkiye'de Soğuk Savaş tarih yazınının ayrıntılı bir değerlendirmesini yapıyor. Çoğunluğu aşına

olunan bilgiler olmasına rağmen, Akdan bu dağınık bilgileri doğru bağlam içinde yeniden sorgulamaya tabi tutuyor. Birinci Bölüm’de yaptığı sınıflamayı, İkinci Bölüm’de Türkiye Soğuk Savaş yazını özelinde ele alıyor ve geleneksel, revizyonist, radikal yaklaşımlar olarak adlandırıyor. Türkiye’de Soğuk Savaş yazınının büyük ölçüde Sovyet talepleri ve bu taleplerin yarattığı tehdidin varlığı/yokluğu meselesinde yoğunlaştığına dikkat çeken Akdan, kitabının ana teması olan sistemler arası mücadele boyutuna vurgu yapmaktadır.

Akdan bu bölümde herkesin merak konusu olan soruları müphem bırakmadan, açıkça sormaktadır. “Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan gerginlik, hangi tarafın eylemlerinin sonucu gelişti? Resmî söylemin ve onu yeniden üreten geleneksel yaklaşımın ileri sürdüğü gibi, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’nin egemenlik haklarına aykırı talepleri mi bu gerginliğe yol açmıştır? Türkiye’nin Batı ittifakına katılımı da kendi egemenlik haklarını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alma arayışının bir neticesi midir? Ya da 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile karşılıklı işbirliği ve yardımlaşma paktı imzalayan Türkiye’nin, Mustafa Kemal Atatürk’ün izlediği tarafsızlık siyasetinden uzaklaşması ve bunun yarattığı bir güven bunalımı mı Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır? Ya da Boğazlar üzerinden yaşanan bu gerginlik, Türkiye’yi Batı’ya yakınlaştırmak için Türk yönetici elitlerinin kotardığı bir komplo mudur? Türkiye’nin Batı ittifakına katılımının, Sovyetler Birliği ile yaşanan gerginliğin ötesinde başka politik ve ekonomik nedenleri mi vardı?” Akdan, bu soruların tamamını İkinci Bölüm’de ayrıntılarıyla ele almaktadır. Akdan, bu sorular bağlamında Türkiye’de hem sağın hem solun Soğuk Savaş, Sovyet tehdidi ve Türkiye’nin Batı’ya yönelişini nasıl yorumladıklarını kendi tarihsellikleri içerisinde değerlendiriyor.

Üçüncü Bölüm'de Akdan, "Türkiye'deki hâkim geleneksel yaklaşımın, Kuzey komşumuzun Türkiye'ye karşı hangi devlet biçimine bürünürse bürünsün Boğazların kontrolünü hedefleyen ve hiç değişmeyen bir stratejiye sahip bulunduğu yolundaki iddiasını" masaya yatırıyor. Sovyet tehdidi vardı/yoktu tartışmasının bağlam sorunsalı karşısında birincil öneme sahip olmadığına dikkat çeken Akdan, Üçüncü Bölüm'de İkinci Dünya Savaşı öncesinde yakın ve dostane ilişkileri bulunan Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin yollarının ayrılışını sistemler arası mücadele bağlamında irdelenebileceğini vurguluyor. R. Saull'un Batı'da yaptığı eleştirel değerlendirmeyi Akdan Türkiye özelinde yapıyor. Soğuk Savaş ile Türkiye'nin Batı'ya eklenmesi arasında dolaysız bir bağlantı olduğunu vurgulayan Akdan, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile gerginleşen ilişkisinin ve Batı'ya eklenmesinin Soğuk Savaş'a içkin olan sistemler arası mücadeleden bağımsız anlaşılamayacağını belirtmektedir.

Eleştirel olmak için doğru bağlam ve sınıflama yapılması elzemdir. Sonuç Bölümü'nde Akdan, alternatif okuma yöntemi üzerine bazı saptamalarda bulunmaktadır. Akdan, doğru bağlamın sistemler arası mücadele olduğunu, bunun da tek başına yetmediğini bu kitapta okuyucuya net olarak gösteriyor.

Son olarak, iyi bir araştırma kitabı, sorunsallarını iyi tanımlamakla sınırlı kalmaz, yaptığı saptamalar ve ürettiği argümanlarla yeni araştırma sorularına zemin hazırlar. Eminim ki bu kitabın, geniş okuyucu kitlesine Soğuk Savaş'ın doğru konumlandırılması hususunda yardım edeceği gibi, aynı ölçüde önemli olan, özellikle geleceğin sosyal bilimcilerinin yeni sorular üretmesine de zemin hazırlayacağına inanıyorum.

Mustafa Türkeş

ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, 01.10.2019